

A szegénység botránya és a szociológia politikája¹

Az alábbi esszé a szegénység, a szociológia és a hatalom viszonyrendszeréről szól, gondolatmenetének kiindulópontja pedig Kemény István 1970-ben elmondott akadémiai beszéde,² illetve ennek társadalmi kontextusa és politikai következményei.

A felszólalás az Akadémia ünnepi ülészakán hangzott el. (...) 1969-ben kezdtem a szegényvizsgálatot, azzal a szemérmes elnevezéssel, hogy az alacsony jövedelmű lakosság életkörülményeinek vizsgálata. (...) Az akkoriban tilos szegény szót használtam, és utaltam arra, hogy a szegénység körülhatárolásánál nem elégséges az alacsony jövedelem kritériuma

– emlékezett vissza az előadásra Kemény István (1992a: 79), akit az előadása miatt – a pártközpont utasítására – azonnal elbocsátottak a Szociológiai Intézetből; és noha ezt később úgy módosították, hogy havonta megújított szerződésekkal dolgozhat a szegénységkutatáson, az 1973 márciusában elkészült zárótanulmányt mindenesetre „azonnal titkosították” és „a Statisztikai Hivatal elnökének páncélszekrényébe zárták” (Kemény 1991: 183).

Az, hogy Kemény István szegénységről szóló előadása mit mondott el az előadóról, magától értetődő. Kemény nem 1970-ben került először veszélybe példamutató bátorsága és – intellektuális és erkölcsi – autonómiája miatt: 1941-ben (16 évesen) röpiratokat terjesztett a német hadsereg magyarországi átvonulása ellen, később engedetlenséget tanúsított a munkaszolgálati behívója kapcsán, majd a nyilas hatalomátvétel után ellenállási csoportot szervezett a barátaival, ami miatt letartóztatták (majd megszökött).³ Előadásai miatt sem 1970-ben érte először megtorlás: 1951-ben (26 évesen) is emiatt bocsátották el a Pedagógiai Intézetből: „...mert tartottam egy előadást a Munkaerőtartalékok Hivatalában, ahol egy tanfolyam volt. Ezen előadtam, a hallgatók pedig feljelentettek, hogy nem volt megfelelő,

1 Az esszé egy kismértékben átdolgozott és kibővített változata az Újragondolt szegénység című, Kemény István emlékére szervezett konferencián elmondott felszólalásomnak (Budapest, OSA Archivum, 2016. szeptember 28.).

2 Az előadás szövege először 1985-ben jelent meg az *Isten éltesen, Pista! Kemény István 60. születésnapjára* című szamizdat kiadványban (Kemény 1985), majd a rendszerváltás után – a szerző rövid felvezetőjével kiegészítve – a *Szociológiai írások* című gyűjteményes kötetben (Kemény 1992a).

3 Erről legrészletesebben az Elbert Márta által 1995-ben készített életútinterjúban beszélt (Kemény 1995).

amit mondtam” (Szabari 2008: 10). Az 1956-os forradalom leverését követően pedig azokra a Petőfi Kör vitáin elhangzott felszólalásaira alapozták az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádját, amelyekben részben épp a „budapesti szegény sorsú gyerekekről és az angyalföldi proletárnegyedekről” beszélt (Kemény 1991: 80). Ezért két évet volt börtönben, 15 hónapot magánzárkában.

De mit mond el Kemény szegénységről szóló akadémiai felszólalása és az azt követő megtorlás a rendszerváltás előtti, magát szocialistának hazudó berendezkedésről, mit mond el a szociológia politikai jelentőségéről, és mi következik mindebből a szociológia szerepére vonatkozóan a mai társadalmi-politikai berendezkedés keretei között?

Az ismét csak magától értetődő, hogy mi az a rossz, amit a bürokratikus-tervező államkapitalista diktatúráról elmond a történet: a kutatási, gondolati és véleménynyilvánítási szabadság súlyos megsértését. Az előadás és az azt követő megtorlás társadalmi kontextusa azonban bonyolultabb ennél, és ennek felvázolásához érdemes egyaránt tekintetbe venni a Kádár-korszak és a rendszerváltás utáni újkapitalista berendezkedés, valamint a 2010 utáni tekintélyelvű neokonzervatív rendszer közötti különbségeket és párhuzamokat.

Folytonosság vagy párhuzamosság ugyanis nem csupán a társadalom mélyrétegeiben lévő elnyomó folyamatokban lelhető fel, bár azokban is: a jelentős részben Kemény hatására létrejött Szetának (F. Havas 2008) az 1980-as években a szamizdat-Beszélőben megjelent esettanulmányainak egy része – például amelyek a mélyszegénységben élők nem jogszerűen épült házaik, konyhóik jogszerűtlen elbontásáról vagy arról szóltak, hogy a hatóságok a család szegénysége miatt választanak el gyermekeket a szüleiktől – születhetett volna ma is, vagy azokban az években, amikor a szetások egy része parlamenti képviselő volt, párttársaik pedig kormánytagok és polgármesterek.

Ha a 2010 utáni időszakra gondolunk, akkor viszont további sajnálatos párhuzamot kell felfedeznünk a rendszerváltás előtti diktatúrával, egyebek mellett a „szegénység” kifejezés használatának vagy a szegénységről szóló adatok nyilvánosságának az állami korlátozása vagy manipulációja kapcsán. Gondoljunk akár az Emberi Erőforrások Minisztériumának az „ágazati kommunikáció nem használható elemeiről” szóló utasítására, amely a „nem használható” elemek között szerepeltette a „szegény”, a „szegénység”, a „rászoruló”, vagy éppen a „szegregált” kifejezéseket;⁴ a KSH hagyományos létminimum-számításának az ellehetetlenítésére;⁵ vagy a hátrányos helyzetű gyerekek számának a statisztikai besorolás megváltoztatásával elért – ugyanakkor kormányzati sikerként bejelentett – jelentős csökkenésére.

A szegénység botránya

A „szegénység” léte minden (nem rendies vagy kasztjellegű, tehát modern) társadalomban politikai kérdés, de nem minden körülmények között, és bizonyosan nem ugyanolyan mértékben botrány. Inkább botrány volt 1990 előtt, hiszen – és ez valami, ami viszont jó értelemben különbözteti meg azt a rendszert a maitól – az akkori államhatalomnak egy

4 A Szótár. Az ágazati kommunikáció ajánlott és nem használható elemei című dokumentumot (2015. február) az Emberi Erőforrások Minisztériuma Sajtó- és Kommunikációs Főosztálya jegyezte, és az Index hírportál tette közzé.

5 Ld. Ferge Zsuzsa (2015) és Havasi Éva (2015a, 2015b) írásait.

(a támogatói és működtetői közül is sokak által őszintén átélt) markánsan egalitárius ideológiája volt – aminek következményei voltak. Erre Kemény István is reflektált az egyik visszaemlékezésében, amikor azt mondta, hogy a munkaerőhiányon kívül az motiválta a cigány lakosságról szóló kutatás állami megrendelését, hogy „a Párt funkcionáriusai között voltak olyanok, aki[k] a nehéz sorsú emberek helyzetén javítani akartak, akik azt gondolták, hogy Magyarországon olyan szocializmust kell megvalósítani, amely javítja az emberek életét” (Szabari 1998: 16); „élt a kommunista vezetők körében egy törekvés arra, hogy akik a legrosszabb helyzetben vannak, azokkal kell valamit csinálni, egész egyszerűen, mert nem lehet azt gondolni, hogy a kommunista rendszer minden vezetője minden időben hitetlen ember volt” (i. m.: 15).

Egy magát egalitáriusnak valló etatista berendezkedés sérülékenyebb az elosztási problémákkal kapcsolatban (paradox módon akár akkor is, ha többet tesz ezek kezeléséért vagy megoldásáért), mert többet vállal magára és többet hirdet magáról. Kemény szerint az előadása „botránnyát” súlyosbította, hogy abban „a szegénység típusainak ismertetésénél munkáscsaládok szerepeltek” (Kemény 1992a: 79), és hogy arról volt benne szó, hogy

főleg a fizikai munkások a szegények, ami külön fájdalmas volt, mert ha az derült volna ki, hogy a volt arisztokraták a szegények, az mégis kellemesebb lett volna a rendszer vezetői számára (Szabari 1998: 15).

Botránny-e ma (vagy az volt-e 1990 óta bármikor), hogy a fizikai munkások szegények, vagy ez inkább éppolyan magától értetődő, mint az évszakok váltakozása?

Ezzel összefüggésben írta Michael Burawoy és Lukács János (1992), hogy az „állam-szocialista” rendszerekben a szocializmus ideológiája automatikusan rámutat a rendszer kudarcára a hirdetett célok valóra váltásában, és így lényegében a saját legitimitását ássa alá. Máshonnan közelítve: a szegénység iránti fokozott érzékenységet részben az okozza, hogy – szemben a plurális politikai-gazdasági rendszerekkel, amelyekben a hatalom holléte nem magától értetődő – a bürokratikus-tervező államkapitalista diktatúrákban egyértelmű, hogy ki van hatalmon, és így az is sokkal inkább egyértelmű, hogy kit terhel a felelősség a társadalmi problémákért (vö. Ost 2005).

Ez az érzékenység Kemény saját történetében sem csak egyféleképpen – a cenzúrán és a retorzión keresztül – jelent meg: finanszírozna-e jelenleg a magyar állam az 1970-es évekhez hasonló mértékben, azokhoz hasonlóan kiterjedt kutatásokat a szegénységről, a cigány lakosságról vagy a munkásságról, és ha finanszírozna, rábízná-e ezeket egy tudhatóan ellenzéki kutatóra?⁶ A szegénység iránti érzékenység – a társadalomtudósokra vagy a társadalmi problémákról szóló közbeszédre nézve – ambivalens következményei kapcsán eszünkbe juthat Bognár Szabolcs, Kádár Jánosné és a laccímnélküliség története is.⁷

Bognár Szabolcs „Törvényes” csövesek? címmel közölt cikket az 1980-as évek elején (Bognár 1982) a laccímnélküliség problémájáról, elsősorban a volt állami gondozott fiatal felnőtt-

6 A kérdés első fele persze az 1990-es évekkel kapcsolatban is feltehető: a rendszerváltás után néhány évvel „A túlélésért küzdenek” címmel közölt interjút Kemény Istvánnal a *Magyar Hírlap*. A cím kivételesen nem a szegénységben élő emberekre, hanem a Szociológiai Kutatóintézetre utalt, ahol Kemény szerint a forrás-elvonások miatt „a körülmények szinte lehetetlenné” tették, hogy „tudományos munkát lehessen folytatni” (Kemény 1992b: 13).

7 Ez a példa természetesen semmilyen értelemben nem reprezentatív általában a társadalmi problémák vagy a szegénység rendszerváltás előtti kezelésére, ugyanakkor (a maga nyilvánvalóan túlzó módján) segít érzékelteni a rendszer jellegéből fakadó ambivalenciákat.

tekkel kapcsolatban. Az ugyanerről és ugyanezzel a címmel elkészült dokumentumfilmet betiltották. Az állami rádió azonban leadott a témáról egy hosszabb riportot. Az állampárt főtitkárának a felesége „hallotta a riportot a rádióban, és hétfőre bekérte a szöveget a központi bizottságba, mondván, hogy ez vagy felforgató riport, vagy igaz, de akkor ezt a bizonyos lakcímrendeletet meg kell változtatni. És 1983. július 1-jétől meg is változtatták” – emlékezett vissza a szerző (Iványi 1997: 13).

Ma Magyarországon a hivatalos statisztikák szerint legalább kilencvenezer embernek okoz problémát, hogy nincs érvényes lakcíme, vagy kizárólag településszintű lakcíme (vagy csak tartózkodási helye) van,⁸ és vélhetően sokkal többen vannak azok, akiket azért ér hátrány (például a pénzbeli ellátásokhoz vagy az oktatáshoz, szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférésben), mert nem ott laknak, ahová „be vannak jelentve”. A probléma tehát 30 évvel Bognár írása után jóval szélesebb tömegeket, a fedél nélkül vagy éjjeli menedékhelyeken, átmeneti szállásokon, családok átmeneti otthonaiban vagy munkásszállásokon élő embereken kívül a magánpiaci bérleményekben lakók jelentős részét is érinti. A Város Mindenkié csoport hosszabb ideje foglalkozik ezzel a témával, 2016 őszén pedig aláírásgyűjtéssel, sajtóközleményekkel és az egyik illetékes minisztérium elé szervezett akcióval is felhívta rá a figyelmet. Mindennek jelentős visszhangja volt a médiában – kivéve az állami rádiót és televíziót (valamint a kormánypárti oligarchák tulajdonában lévő újságokat és televíziókat), amelyek nemcsak hosszabb riportban, de rövid hírként sem foglalkoztak a témával. A Város Mindenkié lakcímproblémáról szóló javaslatait pedig mindeddig nem „kérte be” egyetlen magas rangú kormánypárti politikus (vagy a férje, felesége) sem.⁹

A szegénység és a szegénységgel foglalkozó szociológia társadalmi-politikai kontextusának alakulása az 1970-es évek és a mai Magyarország viszonylatában tehát biztosan nem egyszerűsíthető le arra, hogy korábban „nem volt szabad”, most pedig „szabad” beszélni a szegénységről (mint szegénységről). A szegénységért és a társadalmi egyenlőtlenségekért felelős társadalmi folyamatok feltárásának a politikai jelentősége azonban nem csupán a politikai elnyomás – mindkét időszakban egyaránt (noha természetesen nem egyenlő mértékben és formában) jelenlévő – következménye. Ennél általánosabb problémáról van szó.

A szociológia politikája

A szociológiának, ha a társadalmi egyenlőtlenségekkel, illetve azoknak és a társadalmi problémáknak az újratermelődéssel foglalkozik, elkerülhetetlenül kontrahegemón politikai tartalma van. Bourdieu szavaival:

8 Az adat forrása A Város Mindenkié csoport statisztikai adatkérése a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalától. Ld. http://utcajogasz.hu/2016/03/03/legalabb_kilencvenezer_ember_van_bizonytalan_lakcim_helyzetben/.

9 Időközben az Emberi Erőforrások Minisztériuma (amely A Város Mindenkié petíciójára kezdetben a probléma létezésének a hangos és magabiztos tagadásával reagált) bejelentette, hogy létrehoz egy munkacsoportot a lakcím nélküli *gyerekek* ügyével kapcsolatban, amire azonban A Város Mindenkié csoportot nem csak nem hívták el, hanem a csoport többszöri kérése ellenére is elutasították a munkacsoportban való részvételét. A jelentős média nyilvánosság hatására azonban a minisztérium végül bekérte az AVM írásbeli javaslatait. Ezekre a kézirat lezárásáig (2017 áprilisa) azonban semmilyen érdemi válasz nem érkezett.

(...) a társadalomtudomány azáltal, hogy feltárja azokat a fennálló rend megőrzését biztosító társadalmi mechanizmusokat, amelyek szimbolikus ereje éppen a működés módjuk és következményeik félreismeréséből származik, szükségszerűen állást foglal a politikai küzdelmekben (Bourdieu 1993: 23).

Egy olyan társadalomban, amelyben a fennálló rend ideológiája részben az égitestek mozgását meghatározó törvények félreismerésén alapul – mint Kopernikusz esetében a 16. században –, a csillagászat tudománya is elkerülhetlenül politikai jelentésre tett szert. Egy olyan társadalomban, amelyben a fennálló rend ideológiájának fontos eleme a kereszténység és a keresztény teremtésmítosz – mint Darwin esetében a 19. században –, az evolúcióelmélet is elkerülhetlenül politikai tartalmat hordozott (és hordoz jelenleg is, például az Egyesült Államok bizonyos részein). Vagy egy időben és térben hozzánk közelebb álló példát említve: egy olyan társadalomban, amelynek hivatalos ideológiája a marxizmus meghamisítására épült, az autentikus marxista elméleti munka is kiemelt politikai veszélyként jelentkezett.

Ami azonban témánk szempontjából a legfontosabb: egy olyan társadalomban, amelyben a fennálló egyenlőtlenségek igazolása jórészt a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését biztosító mechanizmusok elfedésén vagy meghazudtolásán nyugszik – és minden osztálytársadalom ilyen, tehát a „megvalósult szocializmus” éppúgy, mint az 1990 utáni újkapitalista rendszer vagy a mai magyarországi társadalmi berendezkedés: „aki dolgozik, boldogul”, mondta Kádár János, de éppúgy mondhatta volna Margaret Thatcher vagy az Orbán-rezsim bármelyik apológétája is –, ott az egyenlőtlenségek, a fennálló elosztási és újraelosztási viszonyok igazolása egyúttal szociológiai tények és törvényszerűségek meghazudtolásán nyugszik, és így a valódi társadalomtudomány elkerülhetlenül politikai jelentésre tesz szert.

Ezért volt politikai jelentősége Kemény István 1970-es felszólalásának (a szándékaitól függetlenül), mint ahogy politikai jelentősége van például annak a tényközlésnek is (ismét csak függetlenül bárki politikai szándékaitól), hogy a kényszer-közfoglalkoztatás rendszere nem segíti, hanem inkább hátráltatja az elsődleges munkaerőpiachoz való hozzáférést; hogy a lakástámogatások elosztása az elmúlt másfél évtizedben (éppúgy, mint az 1960-as években) szisztematikusan és bővítte termelte újjá a társadalmi egyenlőtlenségeket, vagy hogy a roma gyerekek iskolai hátránya nem valamiféle etnikus kultúrából, hanem osztályhelyzetükből és a hátrányos iskolai feltételekből következik.

Maga a társadalomtudományos gyakorlat, mivel tényeket állapít meg, politikai jelentésre tesz szert. A széles körben hirdetett valótlanságok világában bármilyen tényközlésnek politikai és erkölcsi jelentősége van (Mills 2000: 178).

Ez pedig azt jelenti, hogy a szociológusok elvben természetes szövetségesei (lehetnének) az „alul lévőknek” – tehát mindazoknak, akiket azok a társadalmi, elosztási, intézményi kényszerek és működésmódok fosztanak meg a méltó, szabad élet feltételeitől, amelyek fennállásának egyik fontos biztosítója ezeknek a mechanizmusoknak az elrejtése vagy meghazudtolása, és amelyek feltárása viszont a társadalomtudományok feladata.

Robert Mertonnak a deviancia strukturális okairól szóló klasszikus elemzését idézve: a szegénység és a társadalmi egyenlőtlenségek társadalmi strukturális okainak az elhallgatásából (és azoknak az egyéni érdemek vagy a vakszerencse következményeinek való beállításából)

önként adódik, hogy a siker vagy a kudarc kizárólag a személyes képességek függvénye; aki tehát kudarcot vall, csak saját magát hibáztathatja: a self-made man (önerejéből valamivé vált ember) fogalmának az ellenpárja a self-unmade man (a maga hibájából semmire se jutott ember). Ez utóbbiak számára a kudarc e kulturális meghatározás elfogadása esetén kettős vereséget jelent: egyrészt világosan lemaradnak a sikerért folyó versenyfutásban, ugyanakkor burkoltan is kudarcot vallanak, mert hiányzik belőlük a sikerhez szükséges képesség és erkölcsi kitartás (Merton 1980b: 405).

A társadalmi problémák ilyen magyarázatai

a társadalmi struktúra kritikáját az én kritikájává alakítják azoknál, akik társadalmi helyzetük-nél fogva nem tudnak maradéktalanul és másokkal egyenlő mértékben élni a lehetőségekkel”, és így azt eredményezik, hogy „a kudarc által kiváltott agressziót tehát befelé, nem pedig kifelé kell irányítani, az embernek önmagát és nem a társadalmi struktúrát kell célba vennie (Merton 1980a: 353, 350).

Azok azonban, akik „úgy vélik, hogy az ok a társadalmi struktúrában keresendő, elidegenedhetnek ettől a struktúrától”, és könnyen „lázadóvá” válhatnak (Merton 1980a: 368) – és nem csupán a kifejezés mertonai értelmében.

Tamás Gáspár Miklós egyszere a kafei hamis vád alóli felmentés hatásához hasonlította azt a felismerést, hogy nyomorunk nem a saját alsóbbrendűségünk vagy tehetségtelenségünk vagy lustaságunk, hanem rajtunk kívül álló társadalmi folyamatok eredménye: ez a felismerés egyrészt

gyógyír az irracionális szegénre és büntudatra, amely a szegénységgel és az alárendeltséggel jár, másrészt azonban érvényes tudást nyújt a társadalomról, és erkölcsi ösztönzést jelent a fölszabadító kollektív cselekvésre (Tamás 2002: 85–86).

Amiről itt szó van, az pedig nem más, mint amit C. Wright Mills – akinek a vonatkozó könyvének egy részlete éppen Kemény István fordításában olvasható magyarul (Mills 1970) – szociológiai képzelőerőnek nevez. Az egyéni szerencsétlenség strukturális okainak felismerése a méltóság kérdése a rendszer vesztesei, és mesterségük lényege a szociológusok számára.

Útkeresések

Mit jelent – vagy mit jelenthetne – ez konkrétan, a mai magyarországi viszonyok között, amikor a nyilvánosságot (és így a közbeszédet) a véletlektől eltorzítja az állampárt (és a kormányhű nagytőkések) médiafölénye, és amikor a szociológusok még a nyilvánosság ellenzéki vagy szabadabb rezervátumaiban is ennyire alulreprezentáltak például az általában mindenféle kritikai szemléletet nélkülöző (Berkovits 2011) „politológiai” diskurzussal szemben – tehát igen korlátozott a szociológiai munkák társadalmi hatása; és amikor a tág értelemben vett állami társadalompolitika (szemben az 1990 előtti időszakkal) vállaltan jóléti államellenes ideológia alapján, rendszerszerűen a társadalmi egyenlőtlenségek növelésén dolgozik – és így a közpolitikai szerepvállalás lehetőségei is igen korlátozottak?

Erre valószínűleg nincs válasz, így egyes számban, hanem válaszok, vagy inkább válasz kíséreltetek vannak – például a Közszociológiai Műhely, a Helyzet Műhely vagy a Kritikai

Városkutatás Műhely válaszai, de ilyen válaszkísérletnek tekinthető A Város Mindenkié csoportban részt vevő „szövetséges” aktivisták munkája is.¹⁰ A csoport általában úgy mutatja be magát, mint olyan érdekvédő szervezet, amelyben hajléktalan, hajléktalanságot megtapasztalt, valamint lakásszegénységben élő emberek dolgoznak együtt „szövetséges” aktivistákkal (tehát a hajléktalanságban és a lakásszegénységben közvetlenül nem érintett emberekkel). A szövetséges aktivisták ilyen meghatározása azonban félrevezető abból a szempontból, hogy nem olyan, véletlenszerűen kiválaszt(ód)ott emberekről van szó, akiknek van hol lakniuk, hanem szinte kivétel nélkül szociológiát, kulturális antropológiát, szociálpolitikát vagy szociális munkát tanult fiatal értelmiségiekről.¹¹

A közös munka alapja pedig részben éppen annak a belátása, hogy a szociológiai képzeletlőerő és a társadalom strukturális viszonyrendszerének a felismerése (pontosabban a társadalom és benne a saját helyzetünk ilyen értelmezéseit kultiváló ellenkulturális közösség) a legerősebb ellenszere annak a szimbolikus elnyomásnak, ami a szegénység és a nyomor társadalmi okainak az eltagadásán keresztül nem csupán legitimálja az osztályhierarchiát (Gans 1992), hanem meg is bélyegzi és „le is fegyverzi” a társadalmi igazságtalanságok kárvallottjait. A „szövetséges” aktivisták szerepét tehát részben értelmezhetjük olyan „organikus közszociológiai” gyakorlatként, amelyben „a szociológus egy látható, sűrű, aktív, helyi és gyakran ellenálló közösséggel áll szoros kapcsolatban”, és amelynek során a szociológus és a közösség között „kölsönös tanulási folyamat zajlik” (Burawoy 2006: 39).

A példából természetesen nem következik, hogy minden szociológusnak az volna a feladata, hogy aktivistává váljon (sőt elkerülhetetlenül szükség van valamiféle munkamegosztásra). Az osztályokon átívelő közös mozgalmi munka ebből a szempontból csak egy lehetséges válasz a kérdésre. Hasonlóképpen válasz lehet a szegénységben élő emberek bevonása a tudástermelésbe – amire szép és fontos példák az Udvarhelyi Tessza, illetve a Közélet Iskolája által koordinált kutatások a hajléktalan embereket sújtó hatósági zaklatásokról és a magyarországi lakhatási mozgalmak történetéről;¹² a társadalmi egyenlőtlenségek okait és következményeit feltáró társadalomtudományos eredményeknek a szélesebb közvélemény (vagy kifejezetten az efféle ismeretektől tipikusan leginkább elzárt társadalmi csoportok)¹³ számára hozzáférhető fejlesztése, és így tovább.

Az viszont biztos, hogy kiemelkedően fontos volna, ha többet gondolkodnánk közösen azon, miként fordíthatnánk a társadalomtudományok eszköztárát még inkább azoknak a szolgálatába, akikért viselt morális felelősségtudat sokunkat – és visszaemlékezései alapján Kemény Istvánt bizonyosan – a társadalomtudományokkal való foglalatosságra sarkallt. A tét nem csupán a szociológia társadalmi szerepe, és nem is csupán a szegénység alakulása, hanem mindezen keresztül a demokrácia lehetősége és minősége is.

10 A Város Mindenkié csoport szerveződési modelljéről kitűnő összefoglalót ad Sebály Bernadett (2015) tanulmánya.

11 A kritikai társadalomelméletben rejlő, gyakorlati cselekvésbe átfordítható lehetőségekre utal az is, hogy A Város Mindenkié szövetséges aktivistáinak több mint a fele korábban a Társadalomelméleti Kollégium tagja volt.

12 Előbbihez ld. A Város Mindenkié 2012; Udvarhelyi 2011; Udvarhelyi 2014: 207–250. A Közélet Iskolája magyarországi lakhatási mozgalmakról szóló részvételi akciókutatásához ld. a „Mikor van a tettek ideje, ha nem ilyenkor?” című utazó kiállítást, valamint <http://www.kozeletiskolaja.hu/page/tettek-ideje-kiallitas>.

13 Például a Közélet Iskolájának a büntetés-végrehajtási intézményben élő emberek részére szervezett képzései a társadalmi egyenlőtlenségekről. Ld. <http://www.kozeletiskolaja.hu/page/blog/tagged/buntetesvegrehajtas/>.

És nem csupán azért, mert a szociológiai képzelőerő (illetve annak az osztályokon átívelő közéleti munkával való terjesztése) bárkinek, és így a legszegényebb embertársainknak is segíthet cselekvő állampolgárrá válni, hanem azért is, mert – ahogy Kemény István mondta

ha a lakosság egyötöde, esetleg egyharmada olyan súlyos megélhetési gondokkal küszködik, hogy nem tud részt venni a társadalom életében, akkor nem beszélhetünk demokráciáról (Kemény 1992c: 6)

– akkor sem, ha időközben esetleg helyreállna például az Alkotmánybíróság autonómiája és jogköre.

Nem elég a szabadságjogokat deklarálni, azok érvényesüléséhez a felételeket is biztosítani kell a társadalom minden tagja számára (Kemény 1992c: 6).

Végül – mintegy biztatásként – álljon itt egy utolsó idézet Kemény Istvántól:

56 nyarán volt az, hogy énnekem valami dolgom volt az Orczy tér környékén (...) ott az Orczy téren egy ilyen földszinti üzlethelyiségben laktak valakik, és a földszinti lakásból a rendőrök ki akartak telepíteni egy családot. Kilakoltatás volt, és éppen akkor mentek haza az emberek a gyárból (...). És azonnal egy óriási ilyen tüntetésszerű felvonulás lett, és megakadályozták, hogy kitelepítsék (a családot). Mikor ezt láttam, akkor már tudtam, hogy most már egész biztos, hogy ki fog törni a forradalom (Kemény 1995: 22).

Hivatkozott irodalom

- A Város Mindenkié (2012): *Utca és Jog. Részvételi akciókutatás a Budapesten fedél nélkül élő embereket érő diszkriminációról*. Interneten: <https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYVmwNIVtM3VNZUk/>.
- Berkovits Balázs (2011): Kis magyar politológia, avagy a kritika halála. *Szuverén*, 2011. január 10. Interneten: <http://szuveren.hu/tarsadalom/kis-magyar-politologia-avagy-a-kritika-halala>.
- Bognár Szabolcs (1982): „Törvényes” csövesek? *Kritika* 11(6): 20–21.
- Bourdieu, Pierre (1993): *Sociology in Question*. London: Sage.
- Burawoy, Michael és Lukács János (1992): *The Radiant Past. Ideology and Reality in Hungary's Road to Capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burawoy, Michael (2006): Közérdekű szociológiát! *Replika* (54–55): 35–66.
- Ferge Zsuzsa (2015): A KSH szakít a Magyar statisztika legjobb hagyományaival? *Kettős Mércé*, 2015. július 5. Interneten: http://kettosmerce.blog.hu/2015/07/05/a_ksh_szakit_a_magyar_statiztika_legjobb_hagyomanyaival.
- Gans, Herbert J. (1992): Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? *Esély* 4(3): 3–17.
- Havasi Éva (2015a): Amerikai módszer magyar módra a KSH-ban, avagy hogyan lesz a Fordból Trabant? *Kettős Mércé*, 2015. december 7. Interneten: http://kettosmerce.blog.hu/2015/12/07/amerikai_modszer_magyar_modra_avagy_hogyan_lesz_a_fordbol_trabant_hycomat.
- Havasi Éva (2015b): A magyarországi létminimum-számítás korszakai nemzetközi összehasonlításban. *Statisztikai Szemle* 93(10): 885–916.
- F. Havas Gábor (2008): Kemény István 1925–2008. *Beszélő* 13(5): 62–66.
- Iványi Gábor (1997): *Hajléktalanok*. Budapest: Sik Kiadó.
- Kemény István [1985]: Fölszólalás a Magyar Tudományos Akadémián. In *Isten éltessen Pistát! Kemény István 60. születésnapjára*. Havas Gábor, Kenedi János és Kozák Gyula (szerk.). [h.n.]: [é.n.], 32–35.
- Kemény István (1991): Megfelezett élet. Csizmadia Ervin beszélgetése Kemény István szociológussal. In *Közélről s távolból*. Budapest: Gondolat, 179–199.
- Kemény István (1992a): A szegényégről. Fölszólalás a Magyar Tudomány Akadémián. In *Szociológiai Írások*. Gábor Kálmán és Kemény István (szerk.). Budapest: Replika Kör. 79–83.

- Kemény István (1992b): „Küzdelem a túlélésért”. V. Bálint Éva interjúja. *Magyar Hírlap*, november 11.: 13.
- Kemény István (1992c): „Nem elég a szabadságjogokat deklarálni”. Faggyas Sándor interjúja. *Figyelő* 41 (október 8.): 6.
- Kemény István (1995): *Interjú*. Készítette és leírta: Elbert Márta. Interneten: http://www.kemenyistvan.hu/images/01/Kem%E9ny%20Istv%E1n%20interj%FA_1_5.pdf.
- Merton, Robert K. (1980a): Társadalmi struktúra és anómia. In *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Kulcsár Kálmán (szerk.). Budapest: Gondolat, 338–391.
- Merton, Robert K. (1980b): Újabb fejlemények a társadalmi struktúra és az anómia elméletében. In *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Kulcsár Kálmán (szerk.). Budapest: Gondolat, 393–451.
- Mills, C. Wright (1970): *Hatalom – politika – technokraták. Válogatás C. Wright Mills műveiből*. Kulcsár Kálmán (szerk.). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Mills, C. Wright (2000): *The Sociological Imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- Ost, David (2005): *The Defeat of Solidarity. Anger and politics in Postcommunist Europe*. Ithaca: Cornell University Press.
- Sebály Bernadett (2015): Közösen akarnak tenni és tesznek a megbélyegzés és megaláztatás ellen. *Ezredvég* 25 (3): 127–139.
- Szabari Vera (2008): Kemény István életútinterjú. *Szociológiai Szemle* 18(2): 3–21.
- Udvarhelyi Éva Tessa (2011): Együtt kutatunk. Kutatás és aktivizmus Magyarországon hajléktalan emberekkel. *AnBlok* (5): 8–87.
- Udvarhelyi Éva Tessa (2014): *Az igazság az utcán hever. Válaszok a magyarországi lakhatási válságra*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Tamás Gáspár Miklós (2002): A szakszervezeti kérdés a huszonegyedik században. *Ezredvég* 12(3): 78–88.

NEMZETISÉGI EGYÜTTÉLÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Keszei András:

Nép, etnikum, felekezet. A magyarországi zsidóság meghatározása a 19. század első felében

Tarafás Imre:

Nemzetiségek a nemzeti történelemben. Magyarországi nemzeti kisebbségek reprezentációja történelmi összefoglalókban, a dualizmus korában

Koloh Gábor:

Gyermekvállalás a Völgységben és az Ormánységben. A kismányoki és a vajszlói kerület termékenységtörténetének elemző összehasonlítása (1790–1894)

Balla Loránd:

„A nemzetiségi kérdés, voltaképpen nyelvkérdés.” A Temesvári Magyar Nyelvet Terjesztő Egyesület kulturális stratégiái egy soknemzetiségű városban

Szeghy-Gayer Veronika:

A szlovák–magyar–zsidó–cseh Kassa a 20. század első felében

Iváncsó Ádám:

Ruszin hallgatók és a debreceni egyetem, 1938–1945

Veress Dániel:

Az építészet mint nemzetépítés. Nemzeti stílustörekvések a magyar, lengyel, cseh (és osztrák) építészetben 1925 előtt

A Korall szerkesztőségének elérhetőségei:

terjesztes@korall.org, korall@korall.org, www.korall.org
1113 Budapest, Valkói u. 9.

Előfizetési szándékát kérjük, jelezze a szerkesztőségnél, és valamennyi idej számunkat postázzuk Önnek. Az éves előfizetés ára 4500 Ft, egy szám ára 1250 Ft.

A Korall Társadalomtörténeti Folyóirat soron következő 2017. évi

tematikus számai:

69. Színház és társadalom

70. Országgyűlések Magyarországon